

Друге життя третього світу

Мартін Гала, Прага

Світ знову поділився на два блоки й боротьба за простір між ними загострюється.

Під час Холодної війни «третій світ» був важливою частиною геостратегічних міркувань по обидва боки залізної завіси. З 1950-х років «перший» та «другий» світи більш-менш закріпились у двох формальних союзах — НАТО та Варшавському договорі. Глобальне перетягування канату між «вільним світом» та «соціалістичним табором» відбувалося передусім у країнах третього світу, часто у формі різного роду конфліктів на Близькому та Далекому Сході, в Індокитаї, Латинській Америці чи Африці.

Проти імперіалізму та соцімперіалізму

Третій світ політично організувався в «Русі неприєднання». В Африці й не тільки низка «країн соціалістичної орієнтації» позиціонували себе як тимчасові та ситуативні союзники «табору миру» на чолі з СРСР. Ситуацію трохи ускладнили китайсько-радянські непорозуміння наприкінці 1950-х років. Китайські комуністи вигадали свою версію «трьох світів», яку під час Генеральної Асамблеї ООН у 1974 році представив світові тодішній віцепрем'єр Китаю Ден Сяопін. У ній «третій світ» не просто грав роль країн, що розвиваються, а був революційною силою в боротьбі проти світового імперіалізму та соцімперіалізму (СРСР). Водночас Пекін ініціативно сам себе проголосив його ідейним лідером.

Насправді китайська концепція трьох світів була передусім проявом трикутної тактики тимчасового союзу з віддаленішим ворогом проти ворога безпосереднього. Успіх цієї тактики після встановлення тимчасової співпраці з «імперіалістичними» США полягав у тому, що призвів до ліквідації

«соцімперіалістичного» радянського блоку, до закінчення Холодної війни та до зникнення самої концепції «третього світу». На певний час світ перетворився в «глобальне село». Він раптом став «пласким», неподільним та глобалізованим.

Світ більшості

Термін «третій світ» майже вийшов з ужитку, за винятком, можливо, шанувальників World Music та хіпстерських хостелів у Непалі чи в інших подібних привабливих місцях. Після «кінця історії» зовсім зникли його політичні аспекти; на заміну економічним атрибутам прийшли більш політкоректні терміни, як-от «світ, що розвивається», «глобальний Південь», «країни з низьким доходом» тощо. Але, ймовірно, найбільш коректним є термін «більшість світу» (Majority World), оскільки він нагадує нам, що до цієї категорії таки входить більшість населення світу. У міру того, як політичне значення третього світу знижувалося, знижувався також інтерес до цього регіону з боку «першого світу», особливо з боку США. Це виявилось насамперед у скороченні військової та дипломатичної присутності США. І з початку тисячоліття в цей вакуум почала все активніше проникати КНР. Зокрема, в Африці Китай почав замінювати колишні колоніальні держави та Америку настільки, що створив тут свій «другий континент».

Заповнення порожнечі

Нинішня дипломатична криза в південній частині Тихого океану є наочним результатом американської апатії та активності Китаю. США та їхні союзники, як-от Австралія, десятиліттями вважали цей регіон своїм гарантованим союзником. Посольства закривались і скасовувалися програми розвитку. І лише коли керівництво Соломонових островів таємно уклало з Пекіном пакт про безпеку, американці раптом зрозуміли, що в них тут немає навіть посольства, і почали в терміновому порядку відправляти на віддалені острови своїх високопоставлених дипломатів.

З наростанням «системного» конфлікту між КНР та демократичним світом

колишнє стратегічне значення «третього світу» почало швидко повертатися. КНР швидко заповнює вакуум, який залишився після США та їхніх союзників із часу закінчення Холодної війни. Та стрімкому поступу Пекіна в країнах третього світу підігрує ще одна обставина. Багато держав цієї групи страждають від явного дефіциту демократії, поміж ними є ще й низка справжніх диктатур. Саме в такому середовищі китайське проникнення процвітає найкраще.

Промивання мізків та завоювання сердець

Про це багато років тому лаконічно висловився професор Ш. Ань-пін з Університету Цінхуа, який у своїй експертній статті про медійний вимір «китайської моделі глобалізації» написав буквально, що *«З наведених даних (про ефективність китайської зовнішньої пропаганди) видно, що в порівнянні з розвиненими державами Європи та Америки країни, що розвиваються, являють собою групу, яка найбільш підходить для “індоктринації” (дослівно: для промивання мізків і завоювання сердець [洗脑精心 xi nao jing xin si nao цзин синь]). ...Серед звичайних жителів західних країн наша зовнішня пропаганда не просто не прижилася, а навіть була національними політиками дезінтерпретована як “китайська загроза”. Тому нам потрібно скоригувати наш підхід та взяти курс “на схід”».*

Стійкість відкритих товариств

Його слова були в певному сенсі пророчими, хоч замість «Сходу» вони підходили б більше до «Глобального Півдня». Не лише зовнішня пропаганда, а й китайський вплив загалом, у довгостроковій перспективі зазвичай зазнають невдачі в країнах, де функціонує плюралістична політична система. Чехія є найкращим доказом цього.

Китайський вплив тут процвітав, особливо під час кризи наших демократичних інституцій, як-от уряд Земана (Руснока), який правив без довіри парламенту у 2013 році. Він процвітав також під час слабких урядів Сobotки та

Бабіша. Однак, зрештою, китайська тактика в Чехії виявилася контрпродуктивною, і більшість чеських інститутів виявилися стійкішими, ніж могло здатися на перший погляд. Такий самий висновок можна зробити і про більшу частину всього регіону, у тому числі у зв'язку з ініціативою «16+1», що розвалюється.

У відкритому суспільстві китайський стиль проникання зустрічає щораз більший опір. У міру того, як китайський вплив витісняється з демократичного світу, він дедалі більше концентрується в менш демократичних регіонах третього світу. Отже, поступово починає вимальовуватися глобальний перерозподіл сил за багатьма напрямками, аналогічний Холодній війні.